

Oskar Bjerkeli

Demokratiforståelse i samfunnsfagbøker

Bacheloroppgave i Pedagogikk og elevkunnskap 4 LGU53002

Veileder: Oddveig Storstad

Mai 2019

Oskar Bjerkeli

Demokratiforståelse i samfunnsfagbøker

Bacheloroppgave i Pedagogikk og elevkunnskap 4 LGU53002
Veileder: Oddveig Storstad
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Institutt for lærerutdanning

Innhold

1.1 Innledning.....	2
1.2 Problemstilling.....	3
2 Teori.....	3
2.1 Demokratisk medborgerskap og medborgerskap i skolen.....	3
2.2 Demokratiundervisning.....	4
2.3 Demokratitradisjoner	4
2.4 Skolens demokratimandat	5
2.5 Demokratibegrepet	6
3. Metode.....	6
3.1 Styrker og svakheter ved studien	7
3.1.1 Dokumentanalyse.....	8
3.1.2 Reliabilitet.....	9
3.1.3 Validitet	10
4. Demokratibegrepet i samfunnsfagbøker	10
4.1.1 Overordnet funn i analysert kapittel i Midgard 6.....	10
4.1.2 Kodeskjema for Midgard 6	11
4.1.3 Overordnede funn i analysert kapittel Gaia 6	12
4.1.4 Kodeskjema for analysert kapittel i Gaia 6	13
5. Diskusjon	14
5.1 Sammenligning av Gaia 6 og Midgard 6	14
5.2 Undervisningsgrunnlag.....	16
6. Avslutning.....	19
Referanser:	21

1.1 Innledning

Demokratiets betydning er et stadig debattert tema i dagens samfunn, særlig i sammenheng med skole og andre statlige institusjoner. Med en teknologisk tidsepoke som ikke kan sammenlignes med noen annen utvikling, hvor informasjon er mer tilgjengelig for den alminnelige borger, kan man se tendenser til at debatten rundt demokratiet er i endring. Demokratiet er et dynamisk begrep som har forandret både betydning og diskurs opp igjennom historien. Særlig er det interessant å se på betydningen av begrepet i dagens samfunn hvor den alminnelige borger er mer opplyst enn noen gang. Kunnskap er i dag en ferskvare i stadig endring. Dette gjør at skolen som institusjon blir en av de viktigste formidlerne av kunnskap, og ikke minst riktig kunnskap. Skolens demokratimandat er nedfelt i styringsdokumentene og har en sentral plass i fornyelsen av læreplanen. I Ludvigsenutvalget blir demokratikompetanse valgt ut som ett av tre viktige tverrfaglige kompetansemål (NOU 2015:8).

Lærebøkernes rolle i dagens skole står fortsatt sterkt og benyttes fremdeles av mange lærere til tross for konkurranse fra digitale hjelpemidler. Derfor kan det argumenteres for at lærebøkene har stor innvirkning på hvilken kunnskap og læring elevene blir utsatt for. Det er i den sammenheng at jeg i denne bacheloroppgaven gjør en dypere analyse av to lærebøker i samfunnsfaget på mellomtrinnet i den norske skolen. Analysen fremlegger hvilke perspektiver bøkene presenterer og hvilket grunnlag bøkene gir for undervisning i demokratibegrepet. Oppgaven er skrevet med grunnlag i nyere teori rundt demokratibegrepet og demokratisk undervisning i skolen. Nyere forskning og flere teoretikere blir presentert i den teoretiske delen av oppgaven, samt viktige begreper og perspektiver innen emnet. Analysen er metodisk utført ved hjelp av kodeskjema utviklet og basert på teori om demokratiundervisning. Ved bruk av et kodeskjema og analyse av lærebøkene Gaia 6 (2007) og Midgard 6 (1998) er det blitt gjort en sammenligning av bøkene og deres tilhørende læreplaner og styringsdokumenter, samt en lengre drøfting av hvilket undervisningsgrunnlag læreverkene gir for undervisning i emnet demokrati. Studien tar sikte på å belyse hva lærebøker faktisk har å tilby og hvordan man som lærer kan benytte seg av den eventuelle undervisningen bøkene legger opp til.

1.2 Problemstilling

Valg av problemstilling er begrunnet med en interesse for å finne ut hva de valgte lærebøkene har å tilby lærerrollen når det angår undervisning i samfunnsfaget og, mer spesifikt, kunnskapsformidling rundt begrepet demokrati. Problemstillingen er relevant da det kan argumenteres for at kunnskap om læreverkens didaktiske infrastruktur kan være svært nyttig for den som skal formidle kunnskapen. I tillegg iles oppgaven en underproblemstilling som er nyttig da de valgte læreverkene er publisert og skrevet med et tidsmellomrom på nærmere 10 år og det er da av interesse å avdekke en eventuell utvikling innenfor demokratiundervisningen.

Hvilket undervisningsgrunnlag gir lærebøker i samfunnsfag om begrepet demokrati?

- **Hvilken eventuell forskjell er det mellom to læreverk som er skrevet med ti års mellomrom?**

2 Teori

2.1 Demokratisk medborgerskap og medborgerskap i skolen

Medborgerskap er et begrep som ofte blir omtalt i sammenheng med statsborgerskap, men som også skiller seg fra det da medborgerskap dreier seg om mer enn bare hvilken juridisk status borgeren innehar, da status dreier seg om juridisk nasjonalitet og rolle omhandler borgerens rolle som et aktivt deltagende individ (Stray, 2011, s.47). I en demokratisk sammenheng knyttes dette opp mot et demokrati som er avhengig av aktive medborgere som deltar og engasjerer seg i de politiske prosessene.

Demokrati og medborgerskap er i skolen et tverrfaglig tema som skal gi elever kunnskap, forutsetninger, verdier og spilleregler og i tillegg klargjøre elever til å delta i demokratiske prosesser. Elevene skal gjennom undervisningen bli i stand til å se sammenhengen mellom demokrati og verdier som menneskerettigheter, ytringsfrihet, stemmerett og organisasjonsfrihet (Utdanningsdirektoratet, 2018). Arbeid med emnet demokrati og medborgerskap skal gi elevene forståelse for individets rettigheter og plikter, samt retten til å delta politisk og utforme det sivile samfunnet. Skolen skal gjennom undervisningen gi elever kompetanse til å bli aktive medborgere og delta i videreutviklingen av demokratiet i Norge (Utdanningsdirektoratet, 2018).

2.2 Demokratiundervisning

Som flere teoretikere hevder kan demokratiundervisningen innlemmes i tre dimensjoner; *om*, *for* og *igjennom* demokratiet (jf. Biesta 2006; Stray 2011; Madsen & Biseth 2014; Lorentzen & Røthing, 2017). Undervisning *om* demokratiet innebærer at elevene får kunnskap om demokratiet som et politisk system som ikke bare finner sted i Norge, men verden over. Denne undervisningen kan knyttes opp mot skapelsen av demokratiske medborgere. Når man henviser til undervisning *for* demokratiet knytter man gjerne begreper som verdier, holdninger og kritisk tenkning inn. I *Beyond Learning* refererer Biesta til Kants forståelse av utdanning *for* demokratiet som utvikling av et individs kunnskap, ferdigheter og egenskap til å tenke selv. Kant vurderer utdanning som en forberedelse for et voksent demokratisk engasjement. (Biesta, 2006, s.136). Undervisning *gjennom* demokratisk deltagelse innebærer at elever lærer gjennom deltagelse i aktiviteter i og -utenfor skolen. Stray referer til erfaring med reell deltagelse i demokratiske prosesser på tvers av fag. Det sentrale er at elevene lærer å navigere seg i det demokratiske landskapet (Stray, 2011, s. 109). Stray illustrerer et bilde av demokratisk medborgerskap som noe som kan læres, og at god undervisning inkluderer de tre nevnte dimensjonene.

2.3 Demokratitradisjoner

Demokratitradisjoner eller fortolkningstradisjoner er begreper som brukes om de forskjellige oppfattelsene og forståelsene av hva demokratiet er. Christensen nevner følgende fire oppfattelser; liberalt, republikansk, deliberativt og kommunitaristisk. Alle disse har forskjellige oppfattelser av hva demokratiet er og står for, også i skolesammenheng. (Christensen, 2015 s. 66). Liberalistisk demokrati betegnes av Christensen som individets demokrati. I kjernen ligger det at samfunnet ses på som en samling av individer, som har sine rettigheter og hvor statens oppgave er å beskytte individets interesser. Det er ikke noe fokus på felles verdier, men heller at individene beskytter sine egne og sine nærmestes interesser og agendaer (Christensen, 2015, s 67). I Christensens teori defineres republikansk demokrati som et styresett som har en felles verdisak, men som ikke er forhåndsbestemt. Det kreves en tilslutning hos borgeren for å delta politisk, men det er ikke en definert kjernesak som vi finner i det kommunitaristiske demokratiet. Republikanismen er som kommunitarismen inspirert av ideen om fellesskapets goder, men det ikke er et moralsk prosjekt. Christensen

nevner en formulering av Habermas om den politiske oppslutningen, hvor han sier at det er en felles interesse for en felles sak, men at det også er rom for forskjellige moralske, kulturelle og religiøse verdier i samfunnet. Det er altså ikke nødvendig å ha den samme politiske oppfatningen om alt (Christensen, 2015, s. 69).

En kommunitaristisk definisjon på demokrati vektlegger samfunnet som et felleskap hvor man jobber som en kollektiv enhet. Medlemmer skal ha de samme verdiene og statens oppgave er å beskytte felleskapet og dets verdier. For at en slik oppfatning skal fungere må det være en felles form for moralsk oppfatning som staten er fordriver og beskytter av (Christensen 2015, s.68).

Den liberalistiske tankegangen legger hovedfokuset på de politiske prosessene og at man som deltager står fritt politisk. Enhver borger skal ha rettigheten til å si sin mening, ytre seg fritt og dele sine erfaringer som sådan. Men her skiller deliberalistisk demokrati seg fra de andre perspektivene. Man har fokus på at prosessen som leder frem til politiske beslutninger skal være god. Her er det den offentlige politiske arenaens ansvar å sørge for at de beste argumentene vinner frem på en måte alle deltagere kan akseptere. Det er ikke fokus på noen felles verdier, men heller det beste demokratiske valget skal vinne (Christensen, 2015, s.70).

Både Christensen og Stray har sine versjoner av fortolkningstradisjonene av demokratibegrepet. I *Demokrati på timeplanen* (Stray, 2011, s.26) beskrives fire kategorier; *demokratiet som statsform med folkestyre*; *demokratiet som rettigheter og rettsstat*; *demokratiet som aktiv deltagelse*; *demokratiet som et felles verdigrunnlag*. Tradisjonelt sett har *demokratiet som statsform med folkestyre* og *demokratiet som rettigheter og rettsstat* blitt trukket frem som noen av de viktigste kjennetegnene ved begrepet. I nyere tid har *demokrati som aktiv deltagelse* og *demokrati som et felles verdigrunnlag* blitt trukket mer inn i den teoretiske diskursen (jf. Østerud, Selle, og Engelstad, 2003; Stray, 2011, s.26).

2.4 Skolens demokratimandat

Skolens demokratimandat innebærer skapelsen av demokratiske medborgere og, enda mer innsnevret, hvilke demokratiske medborgere undervisningen skal være med å skape. Knyttet de fire fortolkningstradisjonene og de tre dimensjonene for opplæring i demokratisk medborgerskap opp mot demokratimandatet i skolen, kan det argumenteres for at de to første fortolkningstradisjonene ikke faller under det Stray beskriver som god opplæring om demokratiet (Stray, 2011, s. 107). Opplæring sentrert rundt *demokratiet som statsform med*

folkestyre og demokratiet som rettigheter og rettsstat vil ikke være tilstrekkelig undervisning som gir grunnlag for demokratisk deltagelse i samfunnet (jf. Stray, 2011, s. 109; Lorentzen & Røthing, 2017).

2.5 Demokratibegrepet

Selve ordet demokrati stammer fra gresk *demokratia*, som betyr folkelig styre. Begrepet er meget sammensatt og det finnes mange forskjellige definisjoner. Men kjernen i betydningen av demokrati er frihet og likhet for alle. Alle deltagere i et demokratisk samfunn har den samme friheten og rettighetene. Fra et politisk perspektiv er demokrati en politisk styreform, med et folkelig styre hvor alle har mulighet til å prege de politiske avgjørelser, enten ved å bruke sin stemmerett ved valg, eller individer kan selv stille som politiske kandidater, som til slutt blir valgt av folket (Hovde, Svensson, Thorsen, 2017).

3. Metode

Mitt fokus i denne analysen er hvordan demokratibegrepet blir brukt og hvilke perspektiver som blir fremmet i den sammenheng. Analysen omhandler ikke hvordan undervisningen om demokrati på et generelt nivå utøves, men hvilken demokratiundervisning lærebøkene legger et grunnlag for. Denne studien vektlegger fortolkningsversjonene av *demokrati som aktiv deltagelse* og *demokrati som felles verdigrunnlag* opp mot de tre dimensjonene om demokratiundervisning, *om, gjennom og for demokratisk deltagelse*. Analysen er gjort på de demokratiske kapitlene i bøkene og de kapitlene som innehar begreper fra emnet. Analysen er ikke gjort på bøkene som helhet, men er avgrenset til emnet, det er derfor ikke meningen at analysen skal si noe om bøkene som en helhet. Fokuset ligger på den eksplisitte presentasjonen av begrepet demokrati og alle de underordnede temaene sådan. Det implisitte demokratiske budskapet boka eventuelt gir som helhet vil derfor ikke bli en del av denne analysen. En implisitt analyse av to lærebøker er for omfattende til at den kan gjennomføres forsvarlig i denne bacheloroppgaven.

Problemstillingen i denne bacheloren omhandler hvilken demokratiundervisning læreverkene legger opp til, men analysen vil også omhandle en eventuell forskjell i de valgte læreverkene og hvorvidt tidsaspektet og læreplanen de er skrevet til har noen innvirkning på dette. Dette er en relevant underproblemstilling da det er interessant å finne ut om tidsforskjellen har en innvirkning på emnet, og om man kan antyde en utvikling innen emnet.

Med disse kriteriene har jeg utført analysen på to lærebøker for mellomtrinnet (6. trinn), og bøkene er utgitt i en tidsperiode som strekker seg fra 1998 til 2007. De to læreverkene i analysen er *Gaia 6 – Elevbok – Samfunnsfag for barnetrinnet* (utgitt 2007) og *Midgard 6 samfunnsfag 6* (utgitt 1998). De brukte læreverkene er eksplisitte lærebøker for samfunnsfag og er ikke delte læreverk som innehar forskjellige inndelinger til andre fag. Valget er bevisst da det kan være faglige inndelinger i læreverk av liten relevans for min studie.

Midgard – Samfunnsfag 6 utgitt 1998. I denne læreboka blir demokratibegrepet omtalt i kapittel 2 - *Å si det du mener*. Underkapittelet om demokrati blir presentert i sammenheng med diktatur, hvor demokrati blir presentert som et styresett. Samme underkapittel tar også frem skoledemokrati og ytringsfrihet. Demokratiet blir i denne boka presentert som både styresett og et praktisk prinsipp.

Gaia 6 – Samfunnsfag for barnetrinnet utgitt 2007. I denne læreboka blir demokratibegrepet brukt to ganger. Første bruk av begrepet omhandler ytringsfrihet og demokrati, hvor fokuset ligger på at et kjennetegn på demokrati er at radio, aviser og tv har lov til å kritisere de som har makt. Andre bruk av begrepet omhandler hvordan demokrati blir praktisert som et styresett. Det praktiske eller deltagende perspektivet av demokratibegrepet nevnes ikke.

3.1 Styrker og svakheter ved studien

Disse to verkene er skrevet og publisert i to forskjellige tiår, de er også skrevet og utgitt til to forskjellige læreplaner. Dette er to viktige faktorer som er nødvendig å ta høyde for i en analyse av verkene. Det kan argumenteres for at bøkene er blitt skrevet slik at de skal svare til læreplanen på det daværende tidspunktet, og det er derfor viktig at disse faktorene blir med i den analytiske prosessen av to lærebøker med samme kriterier. På denne måten blir kriteriene de samme for begge læreverkene, men det blir tatt med i vurderingsprosessen at de er skrevet med to forskjellige utgangspunkt i to forskjellige læreplaner.

Denne forskjellen er også en av årsakene til at jeg valgte disse to som mitt datamateriale. To bøker skrevet i samme tidsramme og til samme læreplan også kunne gitt en interessant analyse, men min egen interesse for å finne en eventuell utvikling innenfor temaet fikk meg til å velge disse to. Det skal også nevnes at jeg selv har hatt *Midgard 6* som læreverk i min egen skolegang, en faktor som kan ha vært med på å påvirke mitt valg. *Gaia 6* kjente jeg til fra før

av og jeg har i tillegg benyttet det som læreverk i min egen praksisundervisning. Dette er faktorer som også kan ha påvirket i mitt valg.

I delen hvor jeg presenterer mine funn i den gjennomførte analysen er det rene data som blir presentert så objektivt som mulig, men det må nevnes at flere faktorer spiller inn på hvilke data som faktisk blir trukket frem. Analysen er gjort med forankring i nyere teori om demokratiundervisning, men til syvende og sist er det jeg som har foretatt denne analysen og det må derfor sies at dataene kan være påvirket av mine egne perspektiver om emnet.

Utførelsen av analysen er gjort ved hjelp et kodeskjema som er basert på de tre kriteriene jeg har satt for analysen, *om*, *for* og *gjennom demokrati*. Før jeg benyttet meg av dette, skaffet jeg meg en helhetlig oversikt over de demokratiske kapitlene og de kapitlene som inneholder demokratiske begreper og prinsipper. Dette ble gjort ved undersøkelse av innholdsfortegnelse og stikkordsliste som befinner seg i bøkene. En slik tilnærming er valgt slik at jeg også får en bredere forståelse av hvor mye emnet vektlegges i læreverkene.

Når det kommer til uthenting av eksplisitt data har jeg som nevnt benyttet meg av et kodeskjema med de tre dimensjonene for demokratiundervisning (Se vedlegg 1). Skjemaet ble utarbeidet med utgangspunkt i teorien om demokratiundervisningens tre dimensjoner, *for*, *gjennom* og *om demokratiet*. Dette gir muligheten for avkoding og sortering av dataen på en ryddig og praktisk måte. En inndeling som dette kan også være med på å skape et bilde av hva lærebøkene faktisk vektlegger og hvordan de presenterer emnet.

3.1.1 Dokumentanalyse

Kildekritikk er et viktig begrep når vi har med analyse av dokumenter å gjøre. Kildekritikk omhandler det å bruke kilder på en reflektert og informert måte, som muliggjør at forskeren kan trekke så holdbare konklusjoner som mulig på grunnlag av datamaterialet (Christensen & Johannessen, 2012, s.90-91). Kildene må tolkes, vurderes og analyseres, og historieforskning har gitt noen veiledende regler som sier hvordan kilder skal behandles for at informasjonen som uthentes ikke blir vridd eller feiltolket (Christensen & Johannessen, 2012, s.90-91).

Autentisitet, troverdighet, representativitet og tolkning er begreper brukt i denne sammenheng. Autentisitet omhandler kildens opphav, hvem hva og hvorfor.

Dette er relevant for min studie, men da lærebøker må bli godkjent av skolens styringsdokumenter kan det derfor argumenteres for at bøkene er autentiske i forhold til deres bruk i min studie. Troverdigheten handler om hvorvidt kilden er relevant til det forholdet det skal si noe om. Dette er også relevant for min studie og det kan argumenteres for at kildens troverdighet er gyldig da de har gått gjennom en godkjenningssprosess. (Christensen & Johannessen, 2012, s.90-91). Kildens representativitet omhandler dokumentets representasjon av det forskeren skal undersøke. I denne studien er ikke kildene representative for alle denne typen dokumenter, studien bygger kun på to lærebøker og kan derfor ikke vurderes som et representativt utvalg for alle lærebøker. Men bøkene kan regnes som representative for studiens omfang, da det presiseres at studien kun omhandler et bestemt utvalg lærebøker og ikke går utover dette.

Tolkning innebærer å forstå innholdet i dokumentet, hva det forteller og hvilke forhold som påvirker forståelsen av kildens innhold (Christensen & Johannessen, 2012, 90-91).

Dokumentet som er anvendt i denne analysen er skrevet for å formidle kunnskap og det kan argumenteres for at det ikke skal forekomme en dypere mening i teksten, da det er kunnskap og fakta som er hovedfokuset i læreverkene.

3.1.2 Reliabilitet

I forskning er det viktig å stille spørsmålet om dataens pålitelighet, dette betegnes som reliabilitet. Dette knyttes opp mot dataens nøyaktighet, hvilke data som blir brukt, hvordan de er blitt samlet inn og hvordan man bruker de (Christoffersen & Johannessen, 2012, s.23).

Utgangspunktet for en høy reliabilitet er at dataen blir så nøyaktig som mulig ved flere undersøkelser av samme fenomen (Christoffersen & Johannessen, 2012, s.23). I denne studien er det viktig å stille spørsmål rundt dataens reliabilitet, da en dokumentanalyse i stor grad blir påvirket av den som utfører forskningen. Det er derfor essensielt at dataen som blir bearbeidet i denne studien er gjengitt på en måte som ikke blir påvirket av forskerens egne perspektiver og interesser. I mitt tilfelle gjelder dette særlig da uthenting av dataen skal gjøres ved kodeskjema og at samme metode og utgangspunkt blir benyttet på begge læreverkene.

3.1.3 Validitet

Begrepet validitet benyttes i sammenheng med representasjonen av forskningsdata. Oversatt til norsk betyr begrepet gyldighet og derfor bruker vi dette for å beskrive gyldigheten av våre data. Begrepsvaliditet omhandler relasjonen mellom det som undersøkes og de faktiske dataene som blir produsert. Spørsmålet er da om dataene er gode representasjoner av det faktiske fenomenet som blir undersøkt (Christoffersen & Johannessen, 2012, s.24).

Både reliabilitet og validitet er relevante begreper når det gjelder innsamling av data, ikke bare i denne analysen, men i all datainnsamling generelt. I min undersøkelse er det viktig å etterstrebe et så reliabelt og valid datagrunnlag så langt det lar seg gjøre. Skal denne undersøkelsen faktisk si noe om demokratiundervisning i lærebøker må det komme så tydelig som mulig frem hva dataene faktisk representerer.

4. Demokratibegrepet i samfunnsfagbøker

I denne analysen fremlegges funn og datamateriale som er produsert i studien av samfunnsfagbøkene Midgard 6 (1998) og Gaia 6 (2007). Først presenteres bøkens bruk av demokratibegrepet på et generelt nivå, deretter blir kodeskjemaet presentert hvor funn blir organisert ut ifra deres tilhørende kategori. Kodeskjemaet blir brukt for å skape en oversikt over hvilke eksplisitte funn som blir gjort av hver dimensjon slik at dette kan brukes til en videre diskusjon.

4.1.1 Overordnet funn i analysert kapittel i Midgard 6

I kapittel 2 «Å si det du mener- en menneskerett» fremlegges verdiene frihet og ufrihet, hvor Norges ytringsfrihet blir trukket frem som en selvfølge med overskriften «Vi lever i et fritt land». Det blir også trukket frem hvordan «andre lever i ufrihet» hvor kapittelet presenterer en diffus forklaring på hvordan andre mennesker lever uten frihet til å ytre sine meninger. Dette kan knyttes til en tilnærming om læring om demokratiet, hvor rettigheter blir presentert som noe man har i et demokrati. Det kan også relateres til læring gjennom demokrati hvor man som deltager har rett til å ytre seg fritt.

Videre blir demokratibegrepet presentert i sammenheng med diktaturbegrepet. Overskriften viser indirekte til demokratiet som en statsform og et styresett da det blir sammenlignet med

diktatur. Det moderne demokratiets institusjoner og fellesskap beskrives positivt og som velfungerende, og speiles ofte av udemokratiske, diktatoriske og mindre velfungerende samfunn. I denne konteksten legges det grunnlag for undervisning *om* demokratiet, ved forklaring av et politisk system og dets infrastruktur.

Begrepet behandles ut ifra flere begreper, blant annet folkestyre, skoledemokrati, ytringsfrihet, medier, reklame, medias påvirkningsgrad og «tenke selv». Eksempelvis kan man trekke frem «skoledemokrati» som et begrep som illustrerer læring *gjennom demokrati* på en praktisk måte. Lærebokas fremstilling gir grunnlag for elevers deltakelse i praktisk demokrati ved klasseråd og valg av klasserepresentanter. Ytringsfrihet og pressefrihet blir i liket med demokrati og diktatur fremvist som læring om demokratiet, men det kan også trekkes linjer til læring *gjennom* demokratiet da leseren blir opplyst om sine egne muligheter til å delta i slike prosesser.

Begrepet kritisk tenkning blir ikke benyttet i seg selv, men blir heller presentert som «tenke selv». Boka vektlegger betydningen av å gjøre opp sin egen mening og stille spørsmål ved de inntrykkene vi får, særlig i sammenheng med media. Det oppfordres til å sette sammen sine egne inntrykk med hva massemedia sier for å opprettholde den kritiske tankegangen og skape sitt eget bilde av verden. Den typen undervisning som boka legger opp til er godt innenfor rammene til undervisning *for demokratiet* og henviser at individet skal bli opplyst og kritisk.

4.1.2 Kodeskjema for Midgard 6

For	Gjennom	Om
-Tenke selv -Stille spørsmål -Gjøre sin egen mening	-Skoledemokrati (er en overskrift) - «På skolen er det ytringsfrihet»	-Styreformen i Norge kalles folkestyre (demokratiet) -Politiske partier -Valg -> Hvem får bestemme
- (oppgaver til kapittelet) - Kvinnens stemmerett versus menns stemmerett (grubleoppgave)	-Forskjellige meninger i klassen, skolen, samfunnet. -Mangfold er viktig -Elevråd (praktisk demokrati)	-Verdier i demokratiet er nevnt - Diskriminering eller ærekrenkelser er forbudt - Ikke lov til å bryte norsk lov - Medias makt
-	- (oppgaver i kapittelet) - Når kan DU stemme? - Elever må være med på å bestemme på skolen	(oppgaver til kapittelet) -Hva er Norge? -Stemmerett i Norge? -Trykkefrihet i Norge?

Kodeskjemaet er delt inn i de tre dimensjonene for demokratiundervisning som skal gi et ryddigere bilde av hva bøkene legger grunnlag for. Som dette skjemaet viser, kommer det frem eksempler på alle de respektive dimensjonene. Det kan antydes at boka vektlegger undervisning *om* demokratiet ifølge tabellen, da man kan trekke flest linjer til denne dimensjonen. Det skal også nevnes at boka vektlegger, men i mindre grad, også undervisning *gjennom* demokratiet. Læreboka henviser til flere eksempler på hvordan man kan delta i demokratiske prosesser, eksempelvis skoledemokratiet og valg. Dimensjonen som omhandler undervisning *for* demokratiet er representert med noen eksempler. Det oppfordres til selvstendig tenkning og utvikling av sin egen verdensoppfatning ved at man er kritisk og setter sammen sine egne inntrykk og erfaringer.

4.1.3 Overordnede funn i analysert kapittel Gaia 6

Det analyserte kapittelet har tittelen «De som styrer Norge» og presenterer følgende tre punkter.

- Stortinget, regjeringen og domstolene
- Sametinget
- Politiske partier

Kapittelet fortsetter med søkelys på hvem det er som bestemmer i Norge og legger stor vekt på hvem det er som har makt. Det legges frem hvordan Norge fungerer som statsform, statens infrastruktur og den politiske inndelingen. Bruken av demokratibegrepet knyttes ikke direkte til Norge og statsformen. Begrepet brukes først for å beskrive nasjonalforsamlinger. «Alle demokratier har en nasjonalforsamling» er første møtet med demokratibegrepet. Her knyttes det kun til statsform uten noen videre forklaring på hva begrepet innebærer. Videre er det et større fokus på hvordan den norske statsformen fungerer i praksis og hvordan det historisk har oppstått. Begrepet demokrati blir ikke forklart i sin helhet, men nevnes i sammenheng med ytringsfrihet og pressefrihet. Kapittelet omhandler i større grad statistikk, fakta og forklaringer rundt styreformene i Norge, uten at dette knyttes direkte opp mot begrepet demokrati.

Sammenligningen mellom valg til elevrådet og valg til stortinget blir gjort i boka, noe som trekker linjer til læring *gjennom demokratiet*. Boka vektlegger fakta rundt de to forskjellige valgene, det blir ikke presisert at dette er en demokratisk prosess som ikke bare gjelder skolevalg og stortingsvalg, men også at samfunnet generelt er bygd opp av slike demokratiske prosesser. Det gis ingen forklaring på hvorfor personer i et land har rett til å bruke sin

stemmerett.

Et funn som er verdt å nevne er at demokratibegrepet står oppført i stikkordslisten én gang, men ikke i tilknytning til det analyserte kapittelet. Stikkordslisten refererer til kapittelet «Europa» og underkapittelet «Å bo i Norden». Her presenteres begrepet i forklaring av fenomenene konger, dronninger og presidenter. «*Alle de nordiske landene er demokratier, det vil si at folk velger representanter som skal styre landet*». Dette er den eneste direkte forklaringen på begrepet demokrati i hele boka.

4.1.4 Kodeskjema for analysert kapittel i Gaia 6

For -Få funn av denne type demokratiundervisning -Oppgavene i boka er stort sett basert på fakta om demokrati, styresett og makt.	Gjennom -Elevråd sammenlignes med stortinget -Stemmerett og valg er lagt frem som noe «du» har	Om -Demokratiet blir nevnt uten grundig forklaring -Hvem har makt i demokratiet? -Hvordan har de fått makt -Hvordan er et valg
	-Legger vekt på at «DU» stemmer på hvem som skal styre landet og ha makt. -Kjennetegn på demokratiet er at man har lov til å kritisere de med makt.	Demokratiet nevnes i et senere kapittel, i sammenheng med at folk velger representanter
		-Tilhørende oppgaver er nærmest kun basert på dimensjonen om læring om demokratiet.

Kodeskjemaet tilhørende kapittel fra Gaia 6 gjenspeiler også mange av de overordnede funnene som er gjort i kapittelet. Det er veldig lite vekt lagt på det som faller under dimensjonen for læring *for demokratiet*. Teksten, begrepsbruken og de tilhørende oppgavene i boka baserer seg svært lite på denne dimensjonen. *De omtaler heller statistikk, fakta og hvem som har makt*. Kritisk tenkning eller tenke selv er begreper som blir utelatt fra bokas tilnærming til emnet. Eksempelvis er det også få direkte koblinger til læring *gjennom demokratiet*. Det nærmeste man kommer denne dimensjonen er sammenligningen av skolevalg og stortingsvalg. Teksten oppfordrer ikke leseren til noen videre utforskning av

dette emnet. Arbeidsoppgavene er som det fremkommer av kodeskjemaet nærmest kun konsentrert rundt fakta, statistikk og historie rundt demokratiet. Kun én av oppgavene kan knyttes opp mot en av de andre dimensjonene. Oppgaven omhandler at elevene skal skrive et avisinnlegg om noe de mener politikerne skal gjøre noe med. Som kodeskjemaet viser er det en stor overvekt av læring om *demokratiet* i forhold til de andre dimensjonene. Det gjenspeiler seg også i de overordnede funnene som er gjort før benyttelsen av kodeskjemaet.

5. Diskusjon

I denne delen vil jeg sammenligne analysens funn i bøkene opp mot hverandre og trekke inn relevante punkter fra deres respektive læreplaner. Deretter vil jeg drøfte hvilket undervisningsgrunnlag lærebøkene eventuelt gir for læring om demokratibegrepet opp mot teorien om tre dimensjoner av demokratiundervisning og relevant teori.

5.1 Sammenligning av Gaia 6 og Midgard 6

Gaia 6 og Midgard 6 er begge eldre lærebøker som er skrevet i tilknytning til sin respektive læreplan. Det er i denne sammenheng det er interessant å sammenligne disse to læreverkene da de begge skal gjenspeile styringsdokumentene så godt som mulig. L97 og LK06 har sine mål for samfunnsfaget, både overordnede mål og mer klassespesifikke mål. I følge L97 skal samfunnsfagundervisningen bidra til at elevene utvikler refleksjonskompetanse, evne til å se seg selv i små samfunn, utvikle respekt for demokratiet, ytringsfrihet og menneskeverd. Elevene skal også utvikle demokratisk engasjement, evnen til å ta egne valg og stå inne for dem (Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen [L97], 1996). Mål for 6. trinn innebærer å bli kjent med viktige institusjoner i demokratiet, de politiske partier, og hvordan den politiske infrastrukturen er bygd opp (L97).

LK06 fastslår følgende:

«Sentralt i arbeidet med samfunnsfaget står forståing av og oppslutning om grunnleggjande menneskerettar, demokratiske verdiar og likestilling. Faget skal stimulere til og gje erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking»

(Utdanningsdirektoratet, 2013)

Kompetansemål etter 7. trinn tilsier at elevene skal kunne gjøre greie for de viktigste maktinstitusjonene i Norge og deres hovedoppgaver, samt diskutere forskjeller mellom å leve

i et samfunn med demokrati og i et samfunn uten demokrati (LK06). Dette er noe av grunnlaget for demokratiundervisningen i de to respektive læreplanene og det kan argumenteres for at dette skal gjenspeiles i lærebøkene.

Vektleggingen av kunnskap om demokratiet som statsform og det politiske systemet er noe begge læreplanene har til felles. De har også en relativt lik tilnærming til begrepet demokratisk deltakelse og utviklingen av demokratiske medborgere. Læreplanene skiller seg heller ikke nevneverdig fra hverandre når det gjelder tilnærmingen til samfunnsfaget på et generelt nivå. Det er derfor det kan være interessant se hvorvidt dette gjenspeiles i læreverkene som er blitt benyttet i undervisning om demokratiet.

Gaia 6 og Midgard 6 har begge stort fokus på læring *om demokratiet*, dette kommer tydelig frem ved avlesning av kodeskjema for begge bøkene. Den overordnede analysen av kapitlene gir også dette inntrykket. Kunnskapen om demokratiet er en viktig del av undervisningen, men som begge styringsdokumentene tilsier skal det også vektlegges det som faller under de to andre dimensjonene om demokratiundervisning. Det er i dette segmentet at læreverkene skiller seg fra hverandre. Gaia 6 har lite fokus på dimensjonen som omhandler læring *for* demokratiet, da det ikke blir oppfordret til verken kritisk tenkning, demokratisk engasjement eller viktigheten av holdninger og verdier, som Biesta og andre teoretikere refererer til som grunnleggende for god demokratiundervisning (Biesta, 2006, s.136).

I *Demokrati på timeplanen* (Stray, 2011, s.26) beskriver Stray kategorien om *demokratisk deltagelse* og omtaler dette som en viktig pilar for god demokratiundervisning. Det kan også her argumenteres for at Gaia 6 nærmest gjennomgående ikke representerer denne demokratiundervisningen. Denne tilnærmingen faller under læring *gjennom* demokratiet og er ikke tilstedeværende på en godt nok plan i Gaia 6. Læreverket legger opp til en undervisning som bærer kraftig preg av en ren kunnskaps- og faktabasert tilnærming til emnet.

Læring *om demokratiet* kommer tilsynelatende frem som dimensjonen med størst fokus i begge læreverkene, men i motsetning til Gaia 6 har Midgard 6 flere innslag av de andre dimensjonene for god demokratundervisning. Eksempelvis trekkes det frem hvordan elever oppfordres til å tenke selv, stille spørsmål og skape sitt eget inntrykk av erfaringer og medias påvirkning. Dette referer Biesta til som utdanning *for* demokratiet, gjennom utvikling av individets kunnskap, ferdigheter og egenskap til å tenke selv. Han henviser også til Kants vurdering av denne typen utdanning som en forberedelse til et voksent demokratisk engasjement (Biesta, 2006, s.136). Det kan også vises til innslag med tilnærmingen *gjennom*

demokratiet, eksempelvis da læreboka oppfordrer leseren til å delta i skolevalg og bruke stemmeretten, altså verdier som er viktige i demokratiske prosesser. Dette kan knyttes opp mot det Stray refererer til som reell deltakelse i demokratiske prosesser, og evnen til å navigere seg i det demokratiske landskapet (Stray, 2011, s. 109).

Læreverkene benyttet i denne studien gjenspeiler sine respektive læreplaner og styringsdokumenter til en viss grad, men at det forekommer mindre mangler hos begge læreverkene. Det kan argumenteres for at Gaia 6 i større grad ikke møter flere av de nedfalte punktene i styringsdokumentene, da sammenligningen og analysen av bøkene viser en antydning til dette. Midgard 6 har flere innslag av de fleste punktene i sitt styringsdokument, men heller ikke her kan man si at de utfyller punktene til fulle.

5.2 Undervisningsgrunnlag

Når det gjelder spørsmålet om hvilket undervisningsgrunnlag lærebøkene gir med tanke på demokratibegrepet, er det flere faktorer som påvirker dette og som er nødt til å bli tatt høyde for. Blant annet er det viktig å nevne at denne studien ikke gjenspeiler alle lærebøker, men nærmere bestemt to læreverker som er på vei ut av skolens bruk. Det kan derfor ikke gjøres en generalisering innenfor emnet, men studien belyser heller hva de gitte læreverkene gir grunnlag for. Som nevnt i teoridelen finnes det noen prinsipper som trekkes frem når vi diskuterer hva som er *god* demokratiundervisning. Stray trekker frem fire kategorier for det hun beskriver som undervisning i demokratibegrepet og to av disse faller ikke under det hun omtaler som *god* demokratiundervisning. *Demokratiet som statsform med folkestyre* og *demokratiet som rettigheter og rettsstat* er de to kategoriene hun trekker frem som ikke tilsvarende tilstrekkelig undervisning i emnet (Stray, 2011, s.26). Det er derfor denne studien har funnet det noe påfallende at begge bøkene har et i overkant stort fokus på akkurat disse kategoriene. Læreverkene er fylt med fakta og kunnskap *om* demokratiet som leseren skal, som bøkene beskriver det, «huske».

Kategoriene Stray omtaler som god og tilstrekkelig demokratiundervisning er *demokratiet som aktiv deltagelse* og *demokratiet som et felles verdigrunnlag* (Stray, 2011, s.26). Disse kategoriene er i mindre grad representert i bøkene, og i Gaia 6 er for eksempel det vi omtaler som læring *gjennom demokratiet* og læring *for demokratiet* nesten utelatt. Begge disse dimensjonene for demokratiundervisning kan knyttes mot demokrati som aktiv deltagelse og felles verdigrunnlag. Gaia 6 oppfordrer ikke leseren i noen særlig grad til å delta aktivt i

demokratiet og samfunnet som helhet, men har heller et stort søkelys på kunnskap om demokratiet som statsform og styresett.

Dermed blir det nærliggende å undres over hvilket undervisningsgrunnlag Gaia 6 egentlig legger opp til. Ifølge Stray er det ikke en tilstrekkelig undervisning da flere viktige kategorier for god demokratiundervisning ikke er representert. Det kan se ut som Gaia 6 legger opp til en undervisning som i all hovedsak vil innebære fakta om demokratiet og dets infrastruktur. Som nevnt i den teoretiske delen har skolen et demokratisk mandat som omhandler blant annet skapelsen av demokratiske medborgere og engasjement i demokratiske prosesser. Dette blir i mindre grad representert i Gaia 6.

Slik som demokratibegrepet blir presentert, særlig i Gaia 6, skaper det heller et distansert forhold til demokratiske prosesser og deltakelse. Måten begrepet blir omtalt på fremstår diffust og heller som noe «de voksne i staten» holder på med. Elevene blir på ingen måte oppfordret til å se seg selv i demokratiske sammenhenger, ei heller delta i samfunnet som medborgere. Jeg stiller meg undrende til dette da undervisningen, ifølge styringsdokumentene, skal sørge for nettopp dette.

Midgard 6 oppfordrer derimot leseren til å delta aktivt i demokratiske prosesser, eksempelvis i skoledemokratiet og involvere seg i samfunnet rundt seg. Her kan vi knytte linjer mot læring *gjennom demokratiet* og demokratiet som aktiv deltagelse, altså god demokratiundervisning. Midgard 6 har fokus på at elever burde lære gjennom deltagelse i aktiviteter i og utenfor skolen, og at man får erfaring med reell deltagelse i demokratiske prosesser på tvers av fag. Nettopp dette omtaler Stray som navigering i det demokratiske landskapet og trekker dette frem som god demokratiundervisning (Stray, 2011, s. 109). Med dette vil jeg si at Midgard 6 har en tilnærming til demokratibegrepet som er med på skapelsen av demokratiske medborgere. Klare linjer kan trekkes til skolens demokratiske mandat, med denne tilnærmingen.

I motsetning til Gaia 6 har Midgard 6 også innslag av læring *for demokratiet*, eksempelvis ved oppgaver og begreper som å tenke selv, stille spørsmål og være kritisk. Biesta omtaler i *Beyond Learning* læring *for* demokratiet som utvikling av individets kunnskap, ferdigheter og egenskapen til å tenke selv, samtidig som Kants tolkning trekkes inn og underbygger dette (Biesta, 2006, s.136). Ifølge Kant er utdanning som en forberedelse til et voksent demokratisk engasjement, og disse perspektivene kan gjenkjennes i Midgard 6 (Biesta, 2006, s.136).

I likhet med Gaia 6 har også Midgard 6 i stor grad sitt hovedfokus på læring *om demokratiet*, da boka viser til kunnskap om demokrati som statsform og det tilhørende politiske systemet. Men i motsetning til Gaia 6, blir demokratibegrepet forklart på en bedre og ryddigere måte som ikke skaper en distanse mellom leseren og demokratiet som helhet. Det er snarere det motsatte. Dette læreverket formidler kunnskap som kan knyttes opp mot leserens liv og viser hvordan man som elev kan involvere seg i samfunnet man lever i. Det kan se ut til at Midgard 6 er mer imøtekommende mot elevene når de skal lære om demokratiet, da de ikke bare presenterer overveldende mye kunnskap om demokratiet som skal læres. Dette kan det argumenteres for hvis man ser på de tilhørende oppgavene til kapitlet, da fokuset ikke kun er konsentrert rundt kunnskap om demokratiet, men også oppfordrer til utforskning, undring og selvstendig tenking i undervisningen. Dette kan knyttes opp mot formingen av den demokratiske medborgeren som er godt nevnt i styringsdokumentene og i skolens demokratiske mandat.

Diskusjonen rundt hva bøkene faktisk legger opp til av undervisning i emnet demokrati er sammensatt. Som nevnt i innledningen er lærebøker under stadig konkurranse fra digitale hjelpemidler. Ut ifra min egen skolegang og erfaring i praksis vil jeg tørre å påstå at lærere i dagens skole har økt bruken av digitale ressurser drastisk. Dermed kan det diskuteres hvor relevante disse lærebøkene og hvilken undervisning de legger opp til egentlig er. Midgard 6 ble skrevet og publisert i en helt annen digital tidsepoke enn hva vi opplever i dag, så digitale ressurser er derfor mindre relevant til læreverket. Gaia 6 derimot er blitt skrevet i midt i utviklingen av digitale hjelpemidler og har blitt brukt inn i tiden med digitale hjelpemidler tilgjengelig. Som samfunnsfaglærer har man fortsatt et demokratisk mandat som skal oppfylles selv om læreverket ikke legger like fullt opp til dette. Det kan derfor argumenteres for at lærere i samfunnsfag som har benyttet seg av Gaia 6, kan dra nytte av undervisning med digitale ressurser som oppfyller kravene for god demokratisk undervisning, ved å fylle på med flere aspekter og dimensjoner ved demokratiundervisningen.

Ved bruken av teori rundt hva god demokratisk undervisning er og deres tilhørende perspektiver, kan man argumentere for at Gaia 6 ikke legger opp til en tilstrekkelig undervisning innenfor emnet. Dette kan også sies om Midgard 6, men ikke i like stor grad som sin motpart i denne studien. Utdragene under er sitat fra den gjeldene *Læreplan i samfunnsfag* (SAF1-03).

«-gjere greie for dei viktigaste maktinstitusjonane i Noreg og deira hovudoppgåver og diskutere skilnader mellom å leve i eit demokrati og i eit samfunn utan demokrati

-Sentralt i arbeidet med samfunnsfaget står forståing av og oppslutning om grunnleggjande menneskerettar, demokratiske verdiar og likestilling. Faget skal stimulere til og gje erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking» (Utdanningsdirektoratet, 2013).

Utdraget fra læreplanen i samfunnsfag viser en antydning til at disse punktene ikke blir fullstendig dekket av lærebøkene alene. Skal skolen være en tilrettelegger for utvikling av demokratiske medborgere er ikke kunnskap om demokratiet som et politisk system eller informasjon om hvilke rettigheter man har, regnet som tilstrekkelig undervisning i demokratibegrepet (jf. Stray, 2011, s.27; Lorentzen & Røthing, 2017). Både Gaia 6 og Midgard 6 legger opp til en demokratiundervisning som i hovedsak dreier seg om læring *om demokratiet*. Forskjellen mellom bøkene er i hvilken grad de har innslag av de to andre dimensjonene *for-* og *gjennom demokratiet*. Som studien viser har det eldre læreverket et større innhold av disse dimensjonene, og det kan dermed påstås at det legger grunnlag for en bredere og bedre undervisning om demokratibegrepet.

6. Avslutning

Bacheloroppgaven har tatt for seg to læreverk benyttet i den norske skole og analysert disse ut ifra problemstillingen «Hvilket undervisningsgrunnlag gir lærebøker i samfunnsfag om begrepet demokrati?». Oppgaven har også hatt en underproblemstilling som tar for seg en eventuell forskjell på læreverkene, med tanke på tidsrommet de er skrevet i. Problemstillingen er utarbeidet på bakgrunn av nyere teori om demokratiundervisning, i tillegg til en egen interesse innenfor emnet. I oppgaven har jeg vist til ulike teorier om emnet, beskrevet min metode og mine metodiske valg, samt styrker og svakheter ved den metodiske prosessen. Analysen er utført ved dokumentanalyse og kodeskjema og funnene er presentert deretter. I oppgavens diskusjonsdel har jeg blant annet sammenlignet bøkene og drøftet hvilket undervisningsgrunnlag lærebøkene legger opp til. Ut ifra teorien om god demokratiundervisning kan det argumenteres for at lærebøkene bør få et større fokus på flere av dimensjonene for demokratiundervisning, slik at alle kriterier for god demokratiundervisning kan oppfylles i en tilstrekkelig grad.

I en forlengelse av denne oppgaven ville det være interessant å utvide omfanget av lærebøker i samfunnsfag, samt inkludere nyere utgivelser. Er tendensene som kommer til uttrykk i denne studien gjeldene for flere læreverk? I tillegg vil det være spennende å følge utviklingen av kommende læreverkene i takt med fagfornyelsen. I denne sammenheng bør også læreverkernes rolle i den norske skolen generelt nevnes. I hvilken grad er lærebøker avgjørende for god undervisning? Og på hvilken måte vil bøkernes funksjon endres i dagens digitale tempo? Hvordan ser egentlig fremtiden til tradisjonelle læreverk ut? Dette er eksempler på helt grunnleggende spørsmål som bør stilles i kjølvannet av denne oppgavens tematikk.

Referanser:

- Aarre, T. (1998). *Midgard : Samfunnsfag : 6*. Oslo: Aschehoug
- Biesta, G. J. J. (2006). *Beyond learning : Democratic education for a human future*. Boulder, Colo: Paradigm.
- Biseth, H. (2014). Må vi snakke om demokrati? I J. Madsen & H. Biseth (Red.). *Må vi snakke om demokrati?: Om demokratisk praksis i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen, A. S. (2015). Demokrati- og medborgerskapsbegreber i grundskolens samfunnsfag i Danmark, Norge, Sverige og Tyskland. *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education*, (1), 64-92. Hentet fra: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:813577/FULLTEXT02.pdf>
- Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Oslo: Abstrakt forlag AS
- Holm, D., Røsholdt, O. & Utklev, A. (2007). *Gaia 5-7: Samfunnsfag for barnetrinnet : 6 : Elevbok*. Oslo: Gyldendal undervisning
- Lorentzen, G., & Røthing, Å. (2017). Demokrati og kritisk tenkning i lærebøker. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 101(2), 119-130. Hentet fra https://www.idunn.no/npt/2017/02/demokrati_og_kritisk_tenkning_i_laereboeker
- NOU 2018: 2. (2018). Fremtidens skole: Fornyelse av fag og kompetanser. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/>
- Thorsen, D. E., Svensson, P. & Hovde, K.O. (2017). Demokrati. I *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/demokrati>
- Stray, J. H. (2010). *Demokratisk medborgerskap i norsk skole? En kritisk analyse*. (Doktoravhandling, Universitetet i Oslo). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/30460>
- Stray, J. H. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Stray, J. H. (2013). Democratic Citizenship in the Norwegian Curriculum: A Comparison Between International and National Policy Recommendations for Strengthening Democracy Through Education. I J. H. Stray, & E. Bjørnstad (Red.). *New voices in*

Norwegian educational research. (s. 165-178). Rotterdam: Sense publishers https://doi.org/10.1007/978-94-6209-464-2_12

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag (SAF1-03)*. Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03>

Utdanningsdirektoratet. (2018). *Overordnet del av læreplanverket*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/>

